

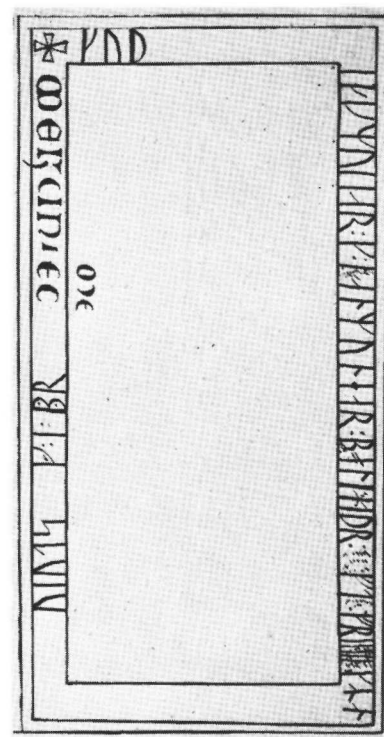

Fig. 61. G 198. Tofta kyrka. Efter teckning av J. H. Wallman.

Till läsningen: Runorna **a** och **n** har ensidiga bistavar, **o** däremot dubbelsidiga (utom i binderunan **ok**). Mellersta delen av **2u** är bevarad; Wallman har läst **u**. Av r. 3 återstår övre hälften av en huvudstav; utrymmet t. h. om denna tillåter en **p**-bistav, så som Wallman har läst; **3p** är den sista runa han har urskilt i huvudändans skriftband. Övre hälften av en huvudstav i r. 4 är bevarad, därefter hela huvudstaven i r. 5; inga spår av bistavar. R. 6 är en huvudstav som förefaller stungen (**e**?). Följande runa (7) har en huvudstav, på mitten skadad, samt en bistav som liknar en **l**-runas (**l**, **s**, **r** el. **u**). R. 10 är en fullständig huvudstav utan spår av bistav. Av r. 11 och 12 återstår endast huvudstavarnas nedersta stumpar. R. 13 och 14 är skadade huvudstavar, r. 15 har hela huvudstaven bevarad. R. 17 är en fullständig huvudstav; till denna huvudstav hör förmodligen den följande nederdelen av en lodrät stav, bistav i **u** eller möjligen **r**. Före 19 **l** urskiljes nedersta spetsen av en huvudstav (18) jämte skiljetecken (:). Toppen av huvudstaven i 24 **n** är bortslagen. Av r. 25 återstår bara huvudstaven (**t** el. **d**). 27 **r** har förlorat mellersta delen av bistaven. Av skiljetecknet efter 27 **r**, som Wallman urskilt, finns bara nedre punkten kvar. R. 28 är rester av en runa som saknar överdelen av huvudstaven; en **k**-bistav är tydlig; textsammanhanget talar för att runan har varit en binderuna **ok**, jfr 69 **ok**. R. 29 är en tydlig huvudstav; i skadorna t. h. om huvudstaven förmärkes spår av **b**-bistavar. I r. 30 kan endast huvudstaven säkert urskiljas; de **o**-bistavar, som torde ha funnits, är utplånade. R. 31 är en huvudstav utan spår av **t**-bistav, kan av utrymmesskäl ej ha varit **p**. R. 29–31 framstår på renritningen av P. A. Säves skiss 1863 som **rop**; läsningen kan inte förnas med ristningsresterna. 32 **m** saknar övre delen av vänstra bistaven. R. 34 är en huvudstav utan bistav; Wallman har läst **n**. Av r. 35–36 är övre delarna av huvudstavarna bevarade; Wallman läser r. 35 som en punkterad huvudstav; den bör ha varit en **d**-runa med nu förlorad bistav; r. 36 läser Wallman, sannolikt med rätta, som **a**. Följande runa (37) saknar nederdelen av bistaven (**r**; synlig för Wallman). Av r. 38 är ett litet stycke av huvudstaven bevarad upptill jämte övre öglan i ett **b** (el. **r**); Wallman läser **b**.

Fig. 62. G 198. Tofta kyrka.
Efter teckning av P. A. Säve i
S 170 II.

I 39 o är huvudstavens bas förlorad liksom nedre bistavens båda ändar; Wallman har läst o. Av r. 41, 44–47 återstår hela huvudstavarna men inga spår av bistavar. I r. 42 är, förutom huvudstaven, en relativt liten k-liknande bistav bevarad; avståndet till r. 43 talar för att runan har varit f med nu förlorad nedre bistav. Av r. 43 återstår nu endast nedre hälften av huvudstaven. Av r. 50 samt på fotändan (den östra sidan) r. 51 och 52 återstår större delen av huvudstavarna. Wallmans diffusa återgivning av den nu nästan helt förstörda teckenföljden 41–52 framgår av fig. 61; den går inte nu att verifiera. Det vänstra (södra) skriftbandet inleds (efter skadan) med fyra delvis bevarade huvudstavar (53–56). 57 r har något skadad

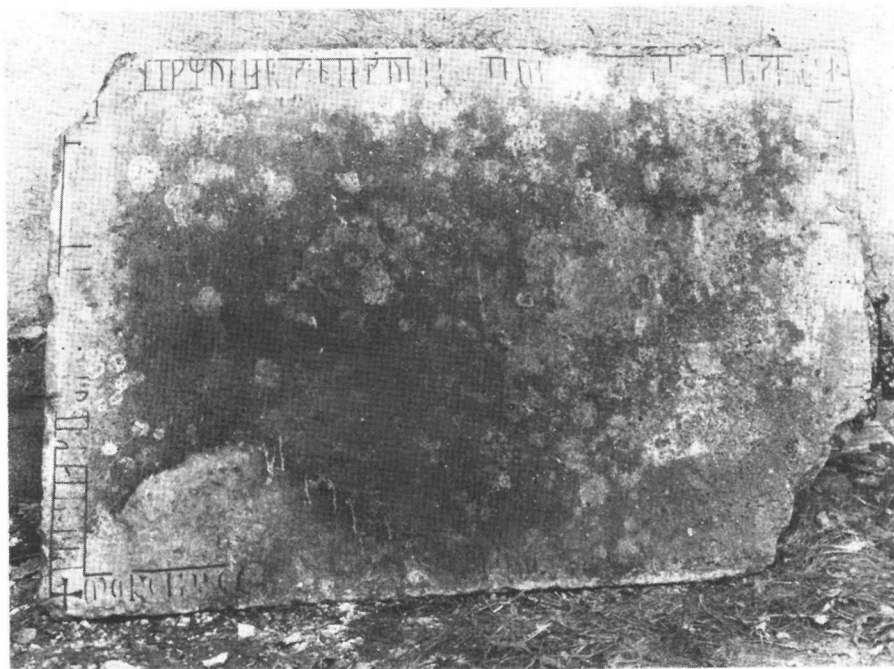

Fig. 63. G 198. Tofta kyrka.
Foto J. W. Hamner 1924 (O. v.
Friesens imålning).

huvudstav (nederst) och bistav (överdelen). I skiljetecknet efter 57 **r** är endast nedre punkten bevarad. R. 58 är en huvudstav utan säkert spår av bistav. I 59 **a** är bistavens ansättning bevarad men dess avslutning borta. Intet skiljetecken mellan 59 **a** och 60 **u**. 61 **r** har förlorat toppen och basen. Efter 61 **r** ett skiljetecken. Av r. 62 urskiljes bara huvudstaven. Mellan skiljetecknet efter r. 62 och skiljetecknet (endast övre punkten bevarad) före 63 **s** har en nu förlorad runa rymts. 63 **s** är oklar till formen, endast sista leden är säkert urskiljbar. R. 65, som bör ha varit **n**, är nu en huvudstav utan synlig bistav. 66 **u** har förlorat nedersta spetsen av bistaven. Av 67 **d** saknas yttersta toppen. Efter 67 **d** är en lakun med utrymme för två förlorade runor, förmodligen **ah**. Därefter synes en hel huvudstav (68) utan spår av bistav, rimligen **r**. Wallmans teckning redovisar r. 64 och 66 som **u**-runor med en mellanliggande huvudstav (65); efter 66 **u** en **t**-runa (67); Wallmans **s**-runa efter **t**-runan är förmodligen en felläst **a**-runa. Tydliga skiljetecken efter r. 68, 69, 70. R. 69 är en binderuna **ok**; Wallman har läst **k**. Av r. 70 är bara huvudstaven bevarad; också Wallman har i r. 70 bara urskilt en huvudstav. R. 71 **p** är säker, punkterad i båda bistavarna. I 72 **r** återstår av bistaven bara mellersta delen; Wallman har läst runan som **r**; därmed slutar Wallmans runtext. Mittpartiet av 73 **i** är urskiljbart, resten förlorat. Hela huvudstaven i r. 74 är bevarad men inga spår av de väntade **m**-bistavarna, ej heller finns något avslutande skiljetecken. Skriftbandets slut upptages av i det närmaste utslitna majuskler. Majuskelinskriften har förmodligen fortsatt innanför kantbandet, så som Wallman på sin teckning antytt.

Någon dechiffrerad läsning har inte lämnats tidigare. Till buds står bara Wallmans delvis diffusa teckning 1830 (fig. 61) som i tillämpliga delar redovisats i kommentaren ovan. Vidare P. A. och C. Säves skiss 1859 samt P. A. Säves blyertsteckning den 19 oktober 1863 (fig. 62) jämte renritning, slutligen hans lätta skissartade uppteckning i reseberättelsen 1863 (fig. 60), vilka inte ökar klarheten. »Inskriften alltför utsliten och omöjlig», noterar Säve under sin teckning. Från O. v. Friesens undersökning finns bara ett foto av stenen med inskriften imålad (fig. 63) samt anteckningen 1924: »Mycket hårt sliten; endast ett fåtal typer fullt säkra. Möjl. kunna ytterligare ett antal mer l. mindre säkra stavar påträffas vid granskning i gynsamare belysning än som stod mig till buds. Bör helst undersökas på eftermiddagen.» Stenen stod då ännu ute, lutad mot kyrkmuren. Fotot visar färre detaljer än min imålning pl. 53, i övrigt inga

motiverade avvikelser. E. Wessén har inte heller gjort någon ingående granskning (1961, under W 43=G 197): »Mycket nött, med några runor synliga i kanten på n., v. och s. sidorna.»

Den nästan helt förnötta inskriften ger oss innehållsmässigt endast namnen på två av den dödes anförvanter, *Lik(n)mundr* och *Botmundr*, dessutom resterna av dödsdatum, dvs. dödsåret uttryckt med söndags- och gyllentalsrunor, synbarligen dock utan hänvisning till rad i påsktavlan. Kalenderrunorna, som dessvärre nu är alltför nedslitna för att alls kunna identifieras, förefaller att ha varit tre, två söndagsrunor förutom primrunan (gyllentalet; *prim* n. betyder 'nymåne'). Det kan bara förklaras med att ristaren egendomligt nog uppgivit de båda för ett skottår gällande söndagsrunorna. Kanske har majuskelnerna, som nu inte kan redas, inneburit en förtydligande text med avseende på dag eller år.

Namnet *Lik(n)mundr* är känt bara från Gotland. Det finns runskrivet på G 141 från Halla sn samt i gårdsnamnet Likmunds i Gerums sn. *Botmundr* är runbelagt på G 78, 163, 207, 208 samt bevarat i gårdsnamnet Botmunds, Västerhejde sn. Utanför Gotland är det sällsynt. Båda förlederna ingår i kvinnonamnet *Bo(t)likn* på G 197, och det är därför mycket möjligt att det råder släktskap mellan dessa tre, Botlikn, Botmund och Likmund. Gravstenarna själva ligger varandra sinsemellan nära i tiden.

Gravhällen har en gång varit självdaterande men är med nuvarande svaga utgångspunkter i textfragment och stilkaraktär svår att tidsbestämma närmare än till senmedeltiden, sannolikt 1300-talet.

199. Tofta kyrka

Pl. 56, 57

Litteratur: L 1742, S 96, F 239, W 41. C. G. Hilfeling, *Resejournal* 1799 (hs F m 57: 6 i Kungl. Bibl.), s. 182; N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens fornälskare* 3 (1830), s. 119; J. H. Wallman, *Öländska och gothländska fornlemningar 1830* (ATA), fig. 60; C. Säve, *Brev t. P. A. Säve* 13.9.1863 avskr. i hs R 623: 5 i UUB, s. 624 f.; P. A. Säve, *Reseberättelse 1863* (ATA), s. 191, samlingen S 170 II (konvolut 58) i UUB; Th. Fr. Budin t. Riksantikvarien 23.5.1891 (ATA); H. Pipping, *Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna* (1901), s. 59 f.; J. Roosval, *Die Steinmeister Gottlands* (1918), s. 167, 178, *Den gotländske ciceronen* (1926), s. 132, 2. uppl. (1950), s. 167; *Kyrkoinventarium 1919* (ATA); O. v. Friesen, *Anteckningar 1922, 1936* (UUB), s. 26, 65–72 resp. s. 188, *Runstenarna i Anga och Tofta* (hs u. å., UUB); E. Brate, *Svenska runristare* (1926), s. 131; W. Anderson, *Skånska gravstenar ur Majestatis verkstad* (i *Fornvännen* 1928), s. 184; M. Rydbeck, *Skånes stenmästare före 1200* (1936), s. 261 f.; *Sveriges kyrkor, Gotland* bd 3 (1942), s. 237 f. (med O. v. Friesens tolkning); H. Wideen, *Gotlands gravstenar 1945* (ATA); *Visby stift i ord och bild* (1951), s. 499; B. Westlund, *Runristningarna på Majestatis-hällen i Tofta kyrka och Kvarntorpshällen i Täby* (trebetygsuppsats Sthlms univ., stencil 1962); S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Sverige* (1963), s. 116, 2. uppl. (1977), s. 116; E. Lagerlöf & G. Svahnström, *Gotlands kyrkor, en vägledning* (1966), s. 233, 2. uppl. (1973), s. 254.

Äldre avbildningar: Hilfeling, teckning i hs F m 57: 7 (Kungl. Bibl.), Tab. 48; Sjöborg a. a. fig. 192; Wallman, teckning i a. a. fig. 60; P. A. Säve, teckningar i a. aa.; C. Säve, 2 rekonstruktionsritningar (i *Runologiska anteckningar* 15 a, ATA); O. Sörling foto (situationsbild) 1890 (ATA); J. Roosval foto (återgivet i Roosval a. a. 1918, pl. 51); A. Nilsson foto 1906 (ATA; återgivet i *Sveriges kyrkor*, fig. 264); J. W. Hamner foto 1906 (ATA), ds tills. m. O. v. Friesen, 4 foton 1922 (3 i ATA, ett i UUB).

Gravsten med runinskrift. Den står numera uppställd mot kyrkans norra innervägg vid tornbågen, fästad vid muren med järnkrampor.

Stenen låg, när den 1799 granskades av C. G. Hilfeling, på kyrkogården: »På Tofte kyrkogård Söder om kyrkan lästes och afritades följande Grafsten och Rune skrift: skada att en stor del af Inscriptionen var bortnött. Se Pl. [Tab. 48]». Hilfelings bild, fig. 64, visar stenen fullständig men med en spricka, där stenen sedan brustit och förlorat fotstycket. Några runor på fotändan har han inte redovisat och på högra långsidans numera försvunna del bara några få. N. H. Sjöborgs uppgift 1830, »ligger på Tofta kyrkogård», bygger på Hilfeling. Det finns ingenting som tyder på att Sjöborg själv har varit på platsen. J. H. Wallman har ingen textrubrik på sin teckning (1830), fig. 65, och således ingen lokaluppgift. Stenen är synbarligen ännu 1830 fullständig men sprucken. Den är inte nämnd i kyrkoinventariet 1831. Rubriken i L 1742, »Tofte kyrkogård», går tillbaka på Hilfeling. På en teckning i sina *Runologiska anteckningar* (ATA) har Carl Säve noterat datum för sitt besök i Tofta, den 4 augusti 1859, men han ger ingen närmare orientering om stenens läge.